

УДК 780.614.11(477.51)"19/20"

**Олег Васюта
(Чернігів)****БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ПРОБЛЕМАТИКА КОБЗАРОТВОРЕННЯ**

У статті розглянуто особливості розвитку кобзарського мистецтва Чернігівщини на сучасному етапі.

Ключові слова: бандурне мистецтво, ансамбль бандуристів, виховання, традиції, музичення, репертуар.

В статье рассматриваются особенности развития кобзарского искусства Черниговщины на его новейшем этапе.

Ключевые слова: бандурное искусство, ансамбль бандуристов, воспитание, традиции, музицирование, репертуар.

The peculiarities of the Kobzars art current development in Chernihiv region are considered in the article.

Keywords: bandura art, bandura players ensemble, training, traditions, music-making, repertoire.

Стан вивчення кобзарського мистецтва Чернігівщини має власну історію, пов'язану з іменами П. Куліша, М. Лисенка, М. Білозерського, О. Малинки, М. Сперанського та ін. Завдяки їхнім дослідженням стало можливим узагальнення історичної спадковості кобзарства як виду народномузичної діяльності та неповторності чернігівської практики кобзарювання, яка утворила свою систему координат, що, урешті-решт, дозволило не тільки визначити опорні віхи розвитку кобзарства Чернігівщини, але й синхронізувати історію становлення кобзарських шкіл України [2]. Вищезазначене тлумачення актуалізує питання подальших шукань у сфері кобзарського мистецтва України. Приміром, порівняльний аналіз різних систем кобзарювання, здійснений на початку ХХ ст. М. Сперанським, О. Малинкою, В. Ємцем, Г. Хоткевичем та іншими вченими і практиками бандурного мистецтва, дозволяє нам сьогодні розглядати кобзарювання на Чернігівщині як самостійне оригінальне джерело наукового дослідження [12]. У ХІХ–ХХ ст. об'єктивні та суб'єктивні чинники розвитку народної творчості на Чернігівщині сприяли формуванню й поступовому виокремленню зі своїми особливостями Ніжинського, Борзнянського, Сосницько-Менського, Козелецького, Остерського, Глухівського, Новгород-Сіверського, Чернігівського осередків кобзарювання.

Імена Остапа Вересая, Андрія Шута, Терентія Пархоменка, Аврама Гребеня, Олександра Корнієвського, Антона Штепи стали певними символами часу, виразниками глибинної за своєю сутністю й неповторністю чернігівської школи кобзарського мистецтва.

Наукова новизна статті обумовлюється пошуканням дослідницького інтересу до питань кобзарського мистецтва Чернігівщини на сучасному етапі та наявністю важливих культурно-мистецьких акцій. Так, з кінця 80-х років минулого століття на Чернігівщині відбулося п'ять Всеукраїнських фестивалів кобзарського мистецтва «Вересаєве свято» (1988, 1992, 1997, 1999, 2006). У часи активного духовного відродження 90-х років ХХ ст. було утворено Чернігівське обласне відділення Національної спілки кобзарів України (голова відділення – заслужений працівник культури України В. Іщенко). На початку ХХІ ст. Чернігівщина перетворюється в потужний центр поширення кобзарського мистецтва в Україні. З 2005 року щорічно проходить велика культурно-мистецька акція «Кобзарський майдан у Чернігові». З 2007-го (один раз на два роки) відбувається Всеукраїнський огляд-конкурс хлопчиків-банду-

ристів «Кобзарська юнь України» за безпосередньої підтримки Національної спілки кобзарів України. Чернігівщина стала важливою ареною проведення першого Всеукраїнського фестивалю бандурного мистецтва імені Остапа Вересая (2008). У Чернігівській музичній школі № 1 ім. С. В. Вільконського з 2010 року функціонує перший в Україні відділ бандурного мистецтва, де кобзарство викладається як окремий навчальний предмет. Уперше в історії сучасного розвитку бандурного мистецтва Чернігівщини кобзар-лірник Василь Нечепя отримав звання лауреата Національної премії України імені Т. Г. Шевченка та народного артиста України. Важливою подією кінця першого десятиріччя XXI ст. стало утворення першої професійної Чернігівської капели бандуристів імені Остапа Вересая (керівник – заслужена артистка України Р. Борщ), яка функціонує в складі Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм. З 2010 року пройшло три Всеукраїнські фестивалі-конкурси бандуристів-композиторів. Неповторною ознакою зазначених заходів є те, що це єдиний в Україні фестиваль-конкурс, спрямований на виявлення та підтримку молодих бандуристів-композиторів, які пишуть для бандури [11]. До того ж за останні два десятиріччя значно активізувалися наукові дослідження з проблематики чернігівської кобзарської школи, що знайшло свій вияв у ряді публікацій, зокрема, О. Васюти «Кобзарство та лірництво на Чернігівщині» [4], «Кобзарське мистецтво Чернігівщини» [6], О. Хропатої «Чернігівська бандурна школа XXI століття: тенденції та перспективи розвитку» [15]. У фахових мистецтвознавчих виданнях з'явилася низка наукових публікацій, які засвідчують зростання інтересу до проблем бандурництва на Чернігівщині. До цього розділу можна зарахувати наукові розвідки та статті О. Васюти «Остап Вересай – велика спадщина кобзарства України» [8], «Нашій духовності – кобзарську силу» [7], «Чернігівська кобзарська школа: означення проблеми» [10], «Кобзарство Чернігівщини: пошук новочасної освітньої моделі» [5], «Бандурист Терентій Пархоменко в контексті дослідження української народної творчості XX століття (до 135-річчя від дня народження)» [3], К. Ходарченко «Дослідження кобзарства на Чернігівщині» [14], Н. Барабаш «До історії вивчення кобзарства: фонд Миколи Білозерського» [1] та ін. Неабиякий резонанс мало проведення науково-практичної конференції «Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність» [13], одна із секцій якої, під головуванням академіка І. Ляшенка, працювала в селищі Сокиринці Срібнянського району, де в цей час відбувався третій Всеукраїнський фестиваль кобзарського мистецтва «Вересаєве свято».

Питанням початкової музичної освіти в галузі бандурного мистецтва було присвячено проведення науково-практичної конференції «Розвиток та популяризація бандурного мистецтва» в рамках Першого міжрегіонального фестивалю кобзарського мистецтва «Бандура дарує натхнення» (Чернігів, 2010 р.).

Проблематику регіонального кобзаротворення сучасного періоду можна подати так:

- а) бандурна педагогіка та новітні форми її втілення;
- б) пошук тотожних форм поширення бандурного мистецтва.

Аналіз зазначених проблем сприятиме визначенню творчого впливу мистецької та науково-педагогічної діяльності на перебіг процесу кобзаротворення на сучасному етапі музичної творчості Чернігівщини, а також дасть можливість структурувати бандурне мистецтво регіону як явище української музичної культури.

Прикладом новаційної моделі бандурної педагогіки на сучасному етапі кобзаротворення є навчально-педагогічна та творча діяльність, яка здійснюється в початкових спеціалізованих мистецьких учбових закладах, зокрема м. Чернігова, де сьогодні навчається понад 200 юних бандуристів. Учителі-бандуристи використовують сучасні напрацювання музично-педагогічної думки, спрямовані на поєднання індивідуальних і колективних форм музичення. Яскравим прикладом утілення новітніх принципів колективної творчості, яка базується на національно-мистецьких традиціях, є робота зразкового дитячого ансамблю хлопчиків-бандуристів «Соколики» Чернігівської музичної школи № 1 ім. С. В. Вільконського (керівники: заслужений працівник куль-

тури України В. Іщенко, учитель-методист О. Хропата). Ансамбль упродовж останніх двадцяти семи років демонструє високий творчий рівень і є прикладом поширення новітніх напрямів у кобзарському мистецтві Чернігівщини.

Напрями музично-педагогічної роботи колективу акцентують увагу на поступальному характері навчання, який передбачає поетапне нарощення музично-інструментальної та виконавської техніки з оволодінням складнішими формами бандурного виконавства. У колективі підтримується максимальне прагнення щодо виявлення індивідуальних творчих особливостей хлопчиків-бандуристів через сольне виконання та малі ансамблеві музичні форми (дуети, тріо). Бажливим засадничим аспектом мистецької діяльності колективу є надзвичайно уважне ставлення до виконавського репертуару. До речі, кожен митець, який має справу з гуртовим бандурним співом, усвідомлює, що на цьому шляху виникає багато проблем. Спокуса легких репертуарних вирішень дуже часто призводить до непоправних втрат у формуванні творчого обличчя колективу, до втрат морально-засадничих, особистісних і, нарешті, ментальних. Репертуарна спрямованість за своїм змістовним і навчально-виховним навантаженням виконує декілька мистецьких функцій, серед яких жанрово-тематична стає чи не найголовнішою щодо оцінки професійної спроможності музичного колективу. До того ж виконавський репертуар, представлений конкретними пісенно-музичними творами, ніби змушує минуле «говорити» із сучасним.

Провідною ознакою навчально-музичної діяльності ансамблю бандуристів «Соколики» є опора на національно-патріотичний репертуар, коли той чи інший пісенний твір стає ціннісним не сам по собі, а лише в контексті завдань щодо процесу формування свідомого ставлення юних музикантів до національних святинь українського народу. Репертуарна палітра ансамблю «Соколики» розмаїта й охоплює різні жанрово-стильові особливості українського музичного фольклору.

1. Козацькі пісні: «Приїхали три козаки», «Отамане, батьку наш», «Розвивайся, зелений байраче», «Прощай, город наш рідненький», «Ой на горі вогонь горить».

2. Чумацькі пісні: «Над річкою, бережком», «Вилітали орли».

3. Рекрутські пісні: «Ой як будуть, моя мати, у рекрути мене брати».

4. Історичні пісні: «Було колись на Україні ревіли гармати», «Ой Морозе-Морозенку», «Чорна хмара з-за лиману», «Поклін тобі, Тарасе», «Дума про Богдана Хмеля».

5. Пісні побутового змісту: «Де згода в сімействі», «На розпутті кобзар сидить», «Музика на весіллі».

6. Лірико-побутові пісні: «Гаю, гаю, зелен-розмаю», «В вишневому саду», «Дивлюся – ой світає», «Ішло дівча лучками», «Кобзарі».

7. Сучасні національно-патріотичні пісні: «На вулиці сурма грає», «Заповідане», «Вперед, соколи», «Україні», «Ой у лісі зеленому».

8. Народні жартівливі пісні: «Та літав комар по луку», «Та орав мужик край дороги», «Мала баба три сини», «Поженемо сиві воли», «Та туман яром котиться», «Ой лопнув обруч», «Поліська полька», «Ой заграйте, музики», «Весела гулянка».

Із цього приводу лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка, народний артист України В. Нечепа, зокрема, наголошує: «Треба жити, треба працювати, треба творити і підносити нашу пісню, яка тримає на своїх могутніх крилах нашу рідну Україну» [9].

У навчально-виховній роботі з колективом постійна увага приділяється ознайомленню юних бандуристів з козацькими традиціями та народними ремеслами Чернігівщини (ансамбль «Соколики» – постійний учасник обласних та міських виставок народної творчості, відвідує традиційні осередки народних ремесел у Ріпкинському, Срібнянському, Менському та інших районах області). Отримавши статус окремої сотні джур Чернігівського округу громадської організації «Козацтво Запорозьке», колектив став учасником багатьох обласних та Всеукраїнських національно-патріотичних акцій у визначних центрах козацької культури України, зокрема в Батурині та Каневі. Під час літніх канікул учасники ансамблю беруть участь у постійно діючо-

му «Кобзарському майдані» в Центральному парку культури і відпочинку міста Чернігова. Ансамбль має напрацювання в національно-патріотичному вихованні молоді, активно розвиває прямі творчі контакти зі спорідненими колективами з різних міст і селищ України – Львова, Миколаєва, Донецька, Одеси, Ялти, Івано-Франківська, Славутича, Стритіва тощо.

Від часу свого заснування ансамбль став дипломантом Всеукраїнського фестивалю «Хортиця» (Запоріжжя, 1991 р.), дипломантом Міжнародного фестивалю дитячої творчості «Золота бджілка» (Білорусь, 2004 р.). Хлопчики-бандуристи здійснюють активну просвітницьку діяльність, беруть участь у різноманітних мистецьких заходах: Міжнародному літературно-мистецькому святі «В сім'ї вольній, новій» (Чернігів, 1992 р.); Всеукраїнському фестивалю кобзарського мистецтва «Вересаєве свято» (Сокиринці, 1992, 1997, 1999, 2006 рр.); урочистому зібранні Кобзарської світлиці в Українському домі (Київ, 1996, 1998 рр.); Всеукраїнській науковій конференції слов'янської писемності (Чернігів, 2000 р.); заключному концерті Всеукраїнського фестивалю кобзарського мистецтва імені Г. Китастого (Київ, 2000 р.); концертах до ювілейних дат видатних кобзарів України О. Вересаєва, Є. Адамцевича в Національній філармонії України (Київ, 2003 р.). «Соколики» виступали разом з найкращими художніми колективами Чернігівщини на сцені Національного палацу «Україна» у творчих звітах: «Мистецтво Сіверського краю» (2000), «Мелодії Зачарованої Десни» (2003). Вихованці колективу О. Козянюк, Р. Пінчук, В. Бондар, О. Матвієнко, Є. Йовенко, Д. Хропатий, Я. Немеш, М. Медведєв та інші стали лауреатами всеукраїнських конкурсів юних виконавців та стипендіатами Чернігівського міського голови.

Дитячий ансамбль бандуристів «Соколики» здійснив культурно-мистецьку акцію «З берегів Десни до славної Хортиці» (2005). Метою акції стало вшанування пам'яті загиблих воїнів та творчі зустрічі з ветеранами Другої світової війни.

У рамках акції відбулося покладання квітів на могилу Невідомого солдата біля Вічного вогню в Чернігові, Києві, Черкасах, Кіровограді (нині – м. Кропивницький), Запоріжжі, Дніпропетровську (нині – м. Дніпро), Полтаві. Колектив також став учасником VI Всеукраїнського дитячо-юнацького фестивалю-конкурсу українського мистецтва «Барвистий віночок 2005» (Дніпропетровськ, володар Гран-Прі фестивалю) та V Всеукраїнського фестивалю дитячо-юнацького виконавського мистецтва «Акорди Хортиці» (Запоріжжя, лауреат конкурсу). Саме завдяки плідній і багаторічній діяльності ансамблю бандуристів «Соколики» 2005 року в Чернігові відбувся перший міжрегіональний дитячо-юнацький фестиваль кобзарського мистецтва «Кобзарський майдан у Чернігові» [5]. Більше двохсот хлопців і дівчат України, які пов'язали свою долю з кобзою та бандурою, продемонстрували своє мистецтво численним шанувальникам народної культури. У фестивалі взяли участь капели бандуристів і окремі виконавці з Миколаєва, Києва, Славутича, Одеси, Чернігова, а також учні Стритівської вищої школи кобзарського мистецтва. Під орудою голови Національної спілки кобзарів України, професора, народного артиста України Володимира Єсипка та професора Київського національного університету культури і мистецтв кандидата мистецтвознавства Надії Брояко відбувся диспут з питань кобзарського мистецтва України на сучасному етапі.

Ансамбль бандуристів «Соколики» Чернігівської музичної школи № 1 ім. С. В. Вільконського є активним виразником новітніх тенденцій у кобзарському мистецтві древньої Чернігівсько-Сіверської землі, що знайшло свій вияв у таких реаліях музично-виховного процесу:

- 1) діяльність ансамблю стала першим прикладом колективної творчості хлопчиків-бандуристів у новітній історії Чернігівщини;
- 2) у музично-виховному процесі глибоко поєднуються індивідуальні й гуртові форми творчого самовдосконалення учнів-бандуристів;
- 3) провідна роль в організації навчального процесу належить репертуару, сформованому на кращих зразках українського музичного фольклору;

4) використання різних форм і методів концертної та культурно-громадської діяльності колективу засвідчує запровадження системного підходу до виховного процесу молоді на засадах патріотизму й поваги до історичної спадщини українського народу.

Принципово новим є застосування художньо-ментального підходу в роботі з хлопчиками-бандуристами, що створює додаткові можливості в системному й багатовекторному навчально-виховному процесі в галузі бандурного мистецтва, та виявлення його педагогічного соціально-культурного потенціалу. Відмінним також є застосування комплексного підходу у фаховому вихованні з подальшою екстраполяцією його результатів у музично-педагогічну площину, що створює новий бандурно-виховний тезаурус Чернігівщини.

У формуванні навчально-виховного процесу ансамблю хлопчиків-бандуристів визначено такі важливі особливості: креативність пошуку індивідуального репертуарного стилю, наявність власної позиції в національно-патріотичному вихованні, інтеграційний характер виховних музично-педагогічних дій (участь у конкурсах, фестивалях, громадському житті України), прагнення досягти кращих творчих результатів, спрямованих на художній розвиток хлопчиків-бандуристів.

Узагальнення досвіду роботи зразкового дитячого ансамблю «Соколики» сприяє висвітленню тенденцій у бандурному мистецтві Чернігівщини новітньої доби.

1. *Барабаш Н. О.* До історії вивчення кобзарства: фонд Миколи Білозерського / Н. О. Барабаш // Проблеми педагогіки мистецтва. – Ялта, 2007. – Вип. 2. – С. 3–5.
2. *Ваврик О.* Кобзарські школи в Україні / О. Ваврик. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 202 с.
3. *Васюта О.* Бандурист Терентій Пархоменко в контексті дослідження української народної творчості ХХ століття (до 135-річчя від дня народження) / О. Васюта // Мистецтвознавчі записки. – Київ, 2008. – Вип. 13. – С. 180–186.
4. *Васюта О.* Кобзарство та лірництво на Чернігівщині : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / О. Васюта. – Чернігів, 2001. – 64 с.
5. *Васюта О.* Кобзарство Чернігівщини: пошук новочасної освітньої моделі / О. Васюта // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. – Київ, 2009. – Вип. XXIII. – С. 351–359.
6. *Васюта О.* Кобзарське мистецтво Чернігівщини : науковий посібник / О. Васюта. – Чернігів, 2002. – 31 с.
7. *Васюта О.* Нашій духовності – кобзарську силу // Урядовий кур'єр. – 2000. – 11 трав. – С. 10.
8. *Васюта О.* Остап Вересай – велика спадщина кобзарства України // Тези до науково-практичної конференції. – Київ, 1997. – С. 8–9.
9. *Васюта О.* Пісня, що стала долею / О. Васюта // Літературна Україна. – 2000. – 7 груд.
10. *Васюта О.* Чернігівська кобзарська школа: означення проблеми / О. Васюта // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2009. – № 4. – С. 80–84.
11. Матеріали науково-практичної конференції «Розвиток та популяризація бандурного мистецтва». – Чернігів, 2015. – 94 с.
12. *Підгорбунський М.* До проблем дослідження історії кобзарського мистецтва / М. Підгорбунський // Мистецтвознавчі записки. – Київ, 2005. – Вип. 8. – С. 152–154.
13. Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність // Тези до науково-практичної конференції. – Київ, 1997. – 53 с.
14. *Ходарченко К.* Дослідження кобзарства на Чернігівщині / К. Ходарченко // Кобзарство в контексті становлення української професійної музичної культури : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 2005. – С. 115–123.
15. *Хропата О.* Чернігівська бандурна школа ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку : науково-популярне видання / О. Хропата. – Чернігів, 2009. – 45 с.

SUMMARY

General peculiarities of the bandura art current development in Chernihiv region, new approaches to national and patriotic upbringing are considered in the article. The expediency of their application in the musical, pedagogical activities and professional musical education of the boys, playing on bandura, is proved. The main part of the study is devoted to the elucidation of the features of the creative work of Chernihiv exemplary children's *Sokolyky* ensemble of the boys, playing on banduras. They consist in a considerable widening of the musical bandura performing repertoire, use of various forms and methods of professional and educational work perfection.

The development of the artistic thinking of the bandura collective participants is based on the nationally considered repertoire, where historical and modern traditions of kobzarstvo are organically combined. The mentioned approaches are aimed to stir up the creative self-expression of the boys, playing on banduras, stimulate them to artistic self-realization through the participation in contests and festivals of bandura art *Kobzar Youth of Ukraine, Bandura Gives Inspiration, Veresay Holiday, Kobzarskyi Maidan in Chernihiv*. Creative work of the children's collective is directed both to the improvement of the quality of their artistic activity results, and to the rise of the level of musical works of Chernihiv region of the given period.

Materials, proposed in the article, will be useful for bandura-playing teachers, who work with musical collectives, the researchers of kobzar art of Ukraine.

Keywords: bandura art, bandura players ensemble, training, traditions, music-making, repertoire.